

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXII: 2024

Grudziądz, dnia 23.10.2024 r.

Nr 28 (823)

1367. spotkanie

Przemysław Szachnitowski, Marek Szajerka

Średniowieczne freski w kościele św. Mikołaja w Grudziądzu z zapewne najstarszym malarskim wizerunkiem św. Chrystiana, cystersa, biskupa misyjnego Prus

Jest to trzeci Nasz wspólny biuletyn, dotyczący kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu, autorstwa nauczyciela historii i licencjonowanego przewodnika PTTK po Pomorzu Zachodnim. Obecny artykuł, jak i poprzednie, jest efektem wspólnych wizji lokalnych oraz związanej z tym dyskusji.

W 2023 roku odnowiono poddano specjalistycznej konserwacji fresk na kolumnie, w nawie południowej, po wschodniej stronie.

Informacja o renowacji jest na stronie internetowej Kolegiaty Grudziądzkiej¹. Odnośnie datacji jest tam następująca informacja:

[...] Przeprowadzone prace pozwoliły uwidocznić nieznane dotąd elementy polichromii z różnych okresów. Bowiem na kilku warstwach tynku znajdują się malowidła począwszy od XIV i XV wieku oraz późniejsze. Jak zaznyczyć się zdarza nie daje to podstawy do jednolitego odtworzenia całości polichromii. Prace te jednak były bardzo cenne i dają nam możliwość wyobrażenia sobie jak wyglądało wnętrze kościoła św. Mikołaja w średniowieczu i później, gdyż do lat 30 XX wieku było ono pokryte tynkiem i ozdobione malowidłami. Ponadto prace te dają możliwość dalszych badań przede wszystkim ikonograficznych, a być może szerszego opracowania tematu naszych polichromii. Planujemy też by w pobliżu polichromii stanęła tablica informacyjna na ich temat.² [...]

By bliżej przyjrzeć się datacji fresków, trzeba przypomnieć okoliczności odkrycia malowideł w zakrystii kościoła pojezuickiego. Pomieszczenie zakrystii jest nad danym przejazdem bramnym. Udokumentowany w XXI w. poziom średniowiecza w Grudziądzu, w tym w okolicy dziedzina obecnego ratusza to ok. 2,5-3 m poniżej obecnego poziomu gruntu.

¹ <https://bazylika-grudziadz.pl/artykuly/view/990/polichromie-w-bazylice-sw-mikolaja>

² Ibidem, strona internetowa Kolegiaty.

Gdy w 2004 r. podana została do prasy lokalnej informacja o odnalezionych freskach, nawet z XV-XVI w., ze strony Miejskiego Konserwatora Zabytków i pracowników Muzeum ukazała się riposta.

Pokazują to skany artykułów z *Gazety Pomorskiej*, z października 2004 r.

Po dwóch latach, w 2006 r., po południowej stronie i 2008 r. po północnej, odsłonięto średniowieczne mury. Szczególnie ważna jest strona południowa, ściana w wątku *opus mixtum*, z zastosowaniem cegieł romańskich, z 1 poł. XIII w.

W 2002 r. Miejski Konserwator Zabytków z poparciem części pracowników Muzeum rozesłała list protestacyjny do wielu instytucji na terenie Polski w związku z wydaniem przez Gazetę Wyborczą przewodnika po Grudziądzu na płycie CD o średniowiecznym Grudziądzu³.

Obecne młode pokolenie historyków, przewodników PTTK, miłośników historii Grudziądza nie zdaje sobie sprawy, że od początku lat 90. XX w. i w ćwierćwieczu XXI w. celowo stworzono dosłownie nietykalny z urzędu.

Skansen historiografii niemieckiej dot. Grudziądza od XIII do XVIII w.

Wszelkie odkrycia źródłowe, tak pisane, jak i archeologiczne są dopasowywane do tej historiografii. Z tym związane jest nawet niszczenie niewygodnych dowodów, np. ponowne otynkowanie ściany północnej kościoła Świętego Ducha ze śladami architektury późnoromańskiej-wczesnogotyckiej na przełomie 2014/2015 r.

Uaktualniona datacja pozwala w innym świetle pokazać freski w Grudziądzu.

Dlatego w naszym artykule operujemy datacją budowy kościoła św. Mikołaja w świetle literatury porównawczej z XXI w. a nie datacji wg niemieckiego badacza Juliusa Kohta⁴, z przełomu XIX/XX w. Kohte wprowadził klasyfikację datacji wg wątków: wedyjski XIII w, gotyk polski XIV w i później. W świetle konsultacji z C. Steinbrechtem X. Froelich, przed wprowadzeniem klasyfikacji Kohta, w 1889 r. napisał, że Polacy z kamienia i cegły, wg polskiego sposobu budowania zaczęli budować zamek w Grudziądzu, bo byli tu przed Krzyżakami. Za punkt odniesienia uznał kościół Św. Jakuba w Toruniu, początek budowy w 1309 r.⁵

[...] *Kamień węgielny pod budowę kościoła położył w 1309 r. biskup chełmiński Herman. Fakt ten został upamiętniony wyjątkowym napisem na dekoracyjnym fryzie z gotyckich glazurowanych płytek żółtych i zielonych, który obiega prezbiterium z zewnątrz, jak i wewnątrz. Fundatorem kościoła byli Krzyżacy, chcąc poprzez wyjątkową formę, wysokie walory artystyczne*

³ Szczegóły dotyczące listu protestacyjnego zawarte są w Roczniku Grudziądzkim, T. 16: 2005, od przyp. 73, s. 134.

⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Julius_Kohte

⁵ Zob. <https://www.turystyka.torun.pl/art/76/kosciol-sw-jakuba-torun.html>

i zdobność świątyni – nawiązujące do swoich indywidualnych preferencji - zaznaczyć swój prestiż, a jednocześnie kształtować w mieszkańcach miasta ich tożsamość i wspólną więź. Świątynia ta nieprzerwanie od momentu powstania pełni funkcję kościoła parafialnego dla Nowego Miasta Torunia (w latach 1557-1667 była to parafia protestancka). Przez kilka wieków stanowiła także kościół klasztorny dla pobliskiego konwentu cysterek-benedyktynek⁶.[...]

Oficjalna datacja obowiązująca urzędników miejskiego i wojewódzkiego konserwatora zabytków:

Kościół parafialny pw. św. Mikołaja . Budowa obecnego kościoła rozpoczęta 1286 r. Do 1310 wzniesiono prezbiterium. Nawa główna zbudowana ok. poł. W. XIV, nawy boczne i wieża 2 poł. XIV w. lub pocz. w. XV⁷.

Teoretycznie obecny Miejski Konserwator Zabytków powinna być zainteresowana aktualizacją danych, razem z postępem ogólnopolskiej literatury przedmiotu.

9. prowadzenie gminnej ewidencji zabytków;
10. inicjowanie przeprowadzania prac konserwacyjnych i remontowych zabytków stanowiących własność miasta;
11. planowanie i zlecanie opisu zabytków⁸.

Na pracę I. Fijałkowskiej powołali się np. pracownicy Muzeum w Grudziądzu, opracowując hasło zabytku HISTORIA ZAMKU W GRUDZIĄDZU

Źródła: folder Góra Zamkowa z Wieżą Klimek, I. Fijałkowska; materiały Muzeum⁹.

Sprawa fresków w zakrystii kościoła pojezuickiego, odkrytych w 2004 r.

⁶ Tamże.

⁷ T. Chrzanowski, M. Kornecki, Katalog Zabytków Sztuki Polsce, T. XI, województwo bydgoskie, z. 7, powiat grudziądzki, s. 7.

⁸ Zob. <https://bip.grudziadz.pl/strony/19200.dhtml>

Miejski Konserwator Zabytków – Izabela Fijałkowska. Do właściwości Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:

⁹ https://muzeum.grudziadz.pl/strona-293-historia_zamku_w_grudziadzu.html

SENSACJA. Średniowieczne freski w barokowym kościele

Odkrycie w Grudziądzu

W trakcie trwającego remontu barokowego kościoła pojezuickiego w Grudziądzu przypadkowo natrafiono w zakrystii na pozostałości średniowiecznej architektury gotyckiej i fresków najprawdopodobniej z XIII w. O randze tego odkrycia zadecydują badania archeologiczne.

- Ekipy remontujące ten grudziądzki kościół, który uważany jest za perłę baroku - mówi Marek Szajerka, prezes oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego - dokonały sensacyjnego, moim zadaniem, odkrycia. We wnęce pod schodami, ze sklepieniem kolebkowym, natrafiono bowiem na pozostałości obramowania kominka, charakterystycznego dla średniowiecznej architektury gotyckiej. Na sklepieniu natomiast, w bardzo dobrym stanie zachowały się freski z symbolem Trójcy Świętej oraz równoramienny krzyż w kole z czterema kropka-

mi. Jest to rysunek, który występuje na denarach średniowiecznych do XIII wieku.

Zapewne to odkrycie (na zdjęciach poniżej) wprowadzi w zaniepokojenie historyków sztuki, którzy orzekli, że budynek kościoła powstał od fundamentów na przełomie XVII i XVIII w. Nie powinno więc być w nim średniowiecznych elementów dekoracyjnych. Odkrycie średniowiecznych fresków i kominka w barokowym kościele z XVIII wieku można porównać do znalezienia odkrycia przed 1939 r. fresków w innym grudziądzkim kościele p.w. św. Mikołaja. Na podstawie tych wstępnych danych, nie potwierdzonych jednak przez służby archeologiczne, można wyciągnąć wniosek, że mury grudziądzkiego pojezuickiego kościoła p.w. św. Franciszka Ksawerego są o około 500 lat starsze, aniżeli podaje to Katalog Zabytków.

Unikatowość tych średniowiecz-

nych fresków - dodaje Marek Szajerka - w kościele pojezuickim polega na tym, że były one pierwotnie wykonane w pomieszczeniu mieszkalnym i nigdy nie były zamalowane. Wprawdzie są one w tej chwili w kościelnej zakrystii, jednak pierwotnie było to pomieszczenie plebani. Nie są to więc freski w miejscu kultu religijnego, czyli odpowiadają kategorii malarstwa świeckiego, a jest ono rzadkością w skali ogólnopolskiej.

O tym sensacyjnym, z historycznego punktu widzenia, odkryciu dowiedzieliśmy się w sobotnie popołudnie. Nie udało nam się już skontaktować z miejskimi i wojewódzkimi służbami archeologicznymi.

(woj)

sprawy powrócimy w jutrzejszym wydaniu „Pomorskiej”

R E K L A M A

ZABYTKI. Zdaniem specjalistów od konserwacji...

Sensacji nie było i nie ma

Mury kościoła p.w. św. Franciszka Ksawerego nie kryją średniowiecznych zagadek. Jest to od fundamentów po dach budowlą barokowa - twierdzą konserwatorzy zabytków.

We wczorajszej "Pomorskiej", korzystając z informacji otrzymanych od prezesa grudziądzkiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego zamieściliśmy artykuł o przypadkowym odkryciu średniowiecznych fresków w kościele pojezuickim. Tę sensacyjną informację, pochodzącą

od specjalisty, potraktowaliśmy z należytą jej uwagą. Ta publikacja "Pomorskiej" wywołała wczoraj sporo zamieszania w środowisku konserwatorów zabytków i archeologów.

- W grudziądzkim kościele św. Franciszka Ksawerego faktycznie przed paroma miesiącami odkryto polichromie - mówi Izabela Fijałkowska, miejski konserwator zabytków w Grudziądzu - ale z całą pewnością nie są to polichromie XIII-wieczne, jak określił to pan Marek Szajerka. W przyszłym roku planowane jest przepro-

wadzenie prac konserwatorskich, które poprzedzone będą szczegółowymi badaniami. Najprawdopodobniej pochodzą one z XV - XVI wieku. Żadnych pozostałości murów średniowiecznych w barokowym kościele, które miałyby być sensacją, nie odkryto. A to o czym mówi pan Marek Szajerka, to tylko nie sprawdzone wywody i pobożne jego życzenia.

Prezes PTH zapowiedział, że niebawem udowodni swoje racje. Do tematu powrócimy na naszych łamach.

(w)

ŚLADEM NASZYCH PUBLIKACJI

Historyczny dwugłos

Wczoraj zamieściliśmy w "Pomorskiej" artykuł pt. "Sensacji nie było i nie ma", w którym cytowaliśmy wypowiedź miejskiego konserwatora zabytków w Grudziądzu, Izabeli Fijałkowskiej.

W związku z tą publikacją otrzymaliśmy list od mgra Marka Szajerki, prezesa oddziału PTH, w którym czytamy m.in. "Z zażenowaniem stwierdzam, że pani miejski konserwator zabytków w Grudziądzu w swej wypowiedzi wykazała się brakiem znajomości chronologii epok historycznych. Twierdząc, że kościół św. Franciszka Ksawerego od fundamentów jest kościołem

barokowym, zaprzeczyła samej sobie. Według powszechnie przyjętej chronologii, epoka baroku przypada na XVII w. i 1. połowę XVIII w. Natomiast w puenie swej wypowiedzi mgr Izabela Fijałkowska stwierdziła: Najprawdopodobniej pochodzą one (polichromie) z XV-XVI wieku. W tym miejscu trzeba przypomnieć, że właśnie na koniec XV wieku przypada schyłek średniowiecza.

Pragnę podziękować miejscowym ekspertom od zabytków za oficjalne potwierdzenie faktu, że freski, odnalezione w pojezuickim kościele sięgają korzeniami średniowiecza".

(w)

Artykuły z października 2004 r. Gazeta Pomorska

Opis fresków

*Fresk wg stanu z 1974 r. Za
Katalogiem Zabytków Sztuki w Pol-
sce*

Filar w nawie południowej. Stan w 2024 r. Fot. M. Szajerka.

Po stronie zachodniej filara jest postać Chrystusa Eucharystycznego.
Podobne ujęcie jest na fresku w kościele w Okoninie.

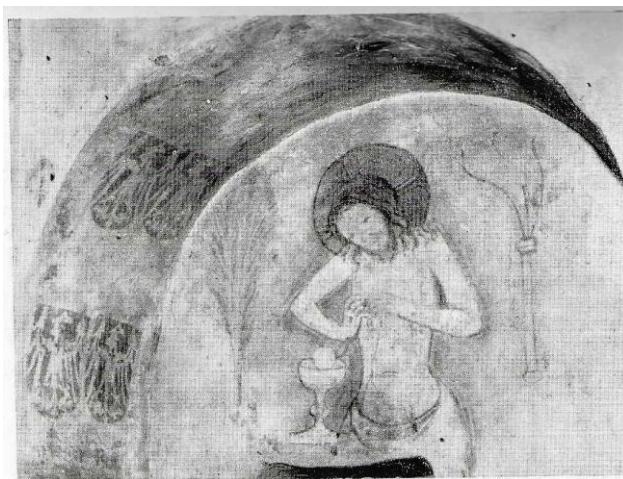
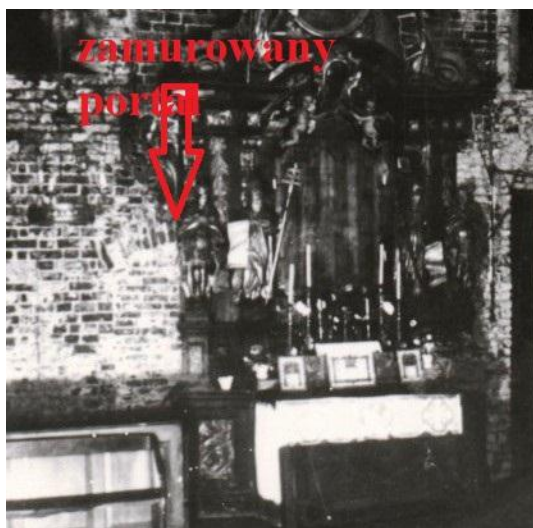

Fig. 104. Okonin, kościół par. Polichromia z Chrystusem Eucharystycznym 4. ćw. w. XIV (s. 50).

Za: Katalog Zabytków [...], T. XI, z. 7.

Z punktu widzenia historii Grudziądza najbardziej istotna jest strona południowa filara. To ona niejako rzuciła się w oczy wchodzącym do kościoła przez „niedemokratyczne wejście”, podwójne wejście od strony południowej. Np. w kościołach halowych równe szerokości naw były przejawem postępujących przemian społecznych, przykład kościoła parafialnego ś.ś. Janów w Toruniu obecnie katedra.

Na zdjęciu z ok. 1939 r., za ołtarzem Opatrzności Bożej widać zamurowany łuk poniżej parapetu neogotyckiego okna z lat 90. XIX w.

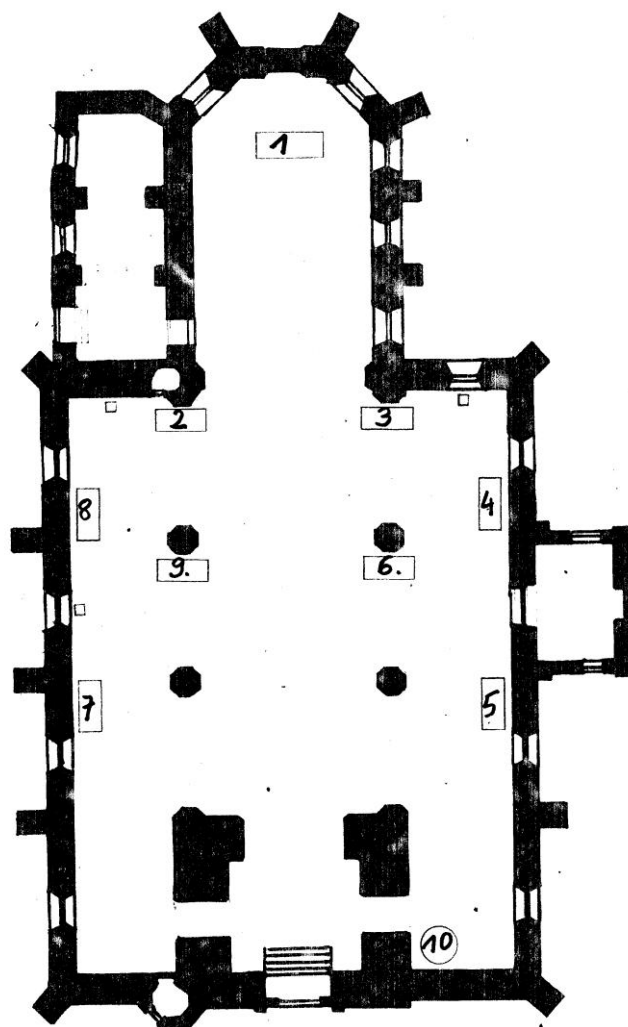

Zamurowany portal. Kadr ze zdjęcia.

Fot. Czesław Szachnitowski

W kościołach romańskich nawa główna była szersza od naw bocznych. Po lewej stronie ołtarza, tak jak obecnie jest wejście do kościoła. Za skrzydłem drzwi, po lewej stronie można zobaczyć profil portalu. Nie ma natomiast kształtek portalu po prawej stronie za drzwiami. Ten nieczytelny po 1945 r. łuk świadczy, że projektowano wejście podwójne do kościoła od strony transeptu południowego.

- Altarze :
1. główny św. Włodława	3. Serca Jezusa .
2. Matki Boskiej.	5. św. Michała
4. Opatrzności Bożej .	6. św. Antoniego.
7. św. Barbary.	8. św. Rocha
8. św. Teresy od Dzieci. Jezus	
10. Chrzcielnica	

Plan ołtarzy przed 1945 r. Za. Cz. Szachnitowskim

Przy tym filarze, nr 6 na planie Cz. Szachnitowskiego był do 1945 r. ołtarz św. Antoniego z Padwy (zm. 1231), franciszkanina, doktora Kościoła.

Przeanalizujemy fresk południowy fragmentami.

Widok ogólny.

1. W dolnej części mnich w białym habicie z szkaplerzem , z aureolą świętości zawiera kościół postaci kobiecej w aureoli świętości.
2. Nad tymi postaciami duża głowa . Widoczny habit.

Fresk Gramatyki, umiłowania nauki w kościele w Okoninie

[...] *Do najcenniejszych zabytków gotyckich w naszej gminie należy kościół w Okoninie (XIV w.) z zachowanymi fragmentami polichromii gotyckiej z XIV–XV w. oraz renesansowej z XVI w. Szczególną uwagę zwraca ludowo-barokowy szczyt kruchty z 1761 r., przedstawiający anioła oraz maszkarony w postaci profili smoczych pysków. Kościół ten słynie z cennych malowideł ściennych, które obrazują różnorodną tematykę. Przykładowo przy ołtarzu wierni podziwiać mogą fresk o nazwie Gramatyka, obrazujący piękno zdobywania wiedzy. Jest to jedyny Kościół w naszej gminie, w którym podziwiać można właśnie freski.* [...] ¹⁰

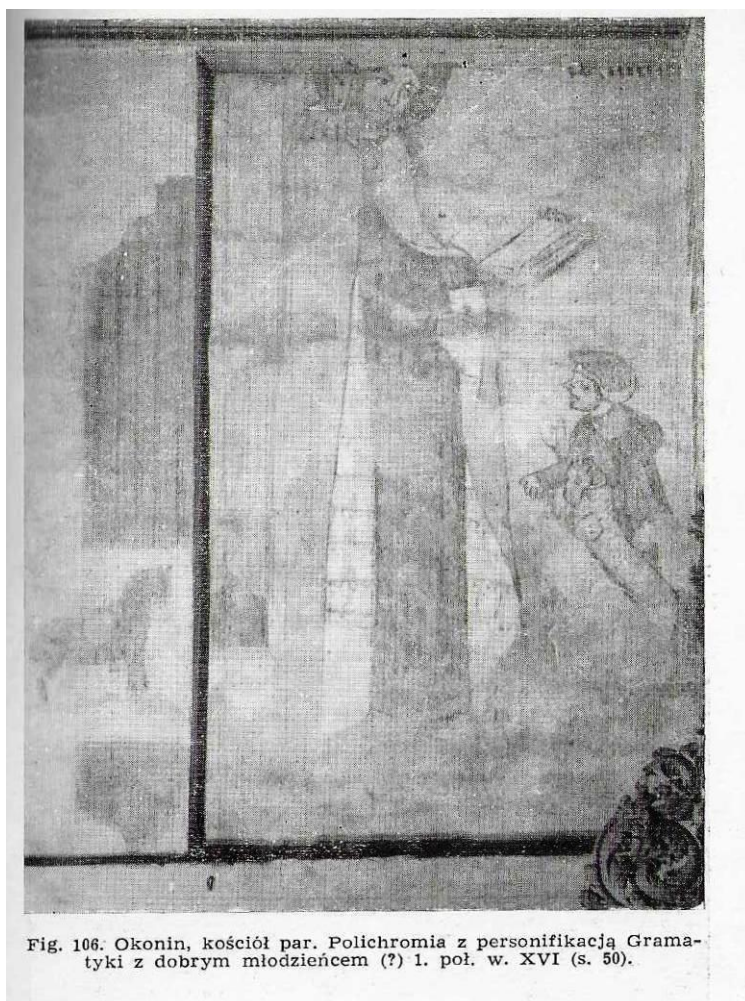

Fig. 106. Okonin, kościół par. Polichromia z personifikacją Gramatyki z dobrym młodzieńcem (?) 1. poł. w. XVI (s. 50).

Fresk w kościele w Okoninie. Za: *Katalog Zabytków [...]*, T. XI, z. 7.

Bardzo trudno znaleźć hasło św. Gramatyka. Poprawnie to św. Scholastyka, siostra św. Franciszka. Jej atrybutem jest gołąb lub kruk. Taki atrybut jest na filarze w Grudziądzu. Widać czarnego ptaka.

¹⁰ Za: <https://gruta.pl/wp-content/uploads/2016/11/G%C5%82os-Gruty-pa%C5%BAdziennik-2017.pdf>

Ptak, atrybut św. Scholastyki w ikonografii na zwieńczeniu kolumny

Postać kobieca wymaga dalszych badań porównawczych. Nie można wykluczyć, że jest to postać św. Jadwigi Śląskiej, żony ks. Henryka Brodatego. Św. Jadwigę Śląska osobiście znał św. Chrystian, który uczestniczył w konsekracji kościoła w Trzebnicy. Św. Jadwiga Śląska została kanonizowana w 1267 r. przez papieża Klemensa IV. Fundowany przez nią kościół cysterek w Trzebnicy budowano 16 lat (1202 -1218)¹¹.

Okres budowy kościoła w Trzebnicy wskazuje też, że kościół św. Mikołaja w Grudziądzu też zapewne powstał w zbliżonym czasie, ok. 20-30 lat.

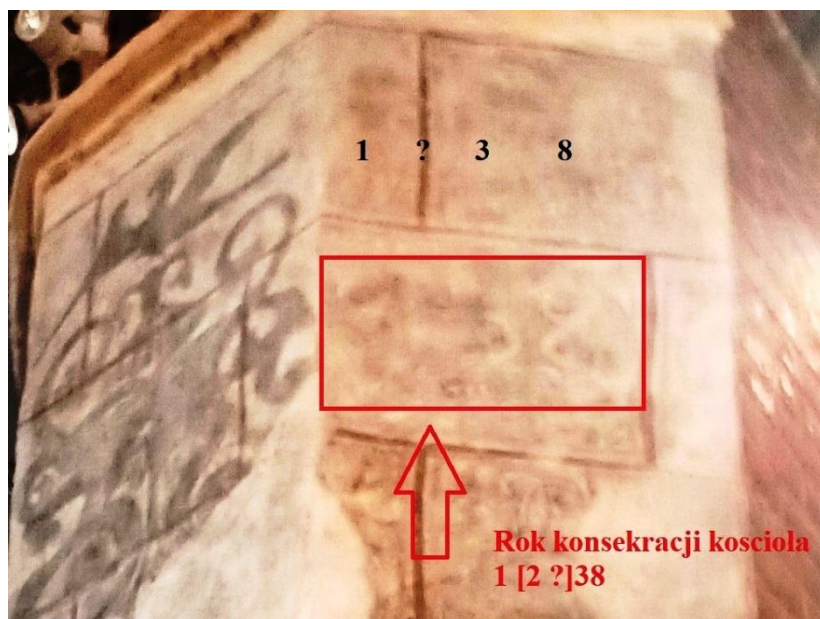
Na tych freskach ważne jest tło wątku kamiennego *grand appareil*, charakterystycznego dla budownictwa romańskiego, np. we Włoszech czy Francji.

Zaskakujący jest kolejny bok filara od strony południowo – wschodniej.

Ptak na fresku. Fot. M. Szajerka, 2024 r.

¹¹Zob. <https://muzhp.pl/kalendarium/kanonizacja-jadwigi-slaskiej-przez-klemensa-iv>

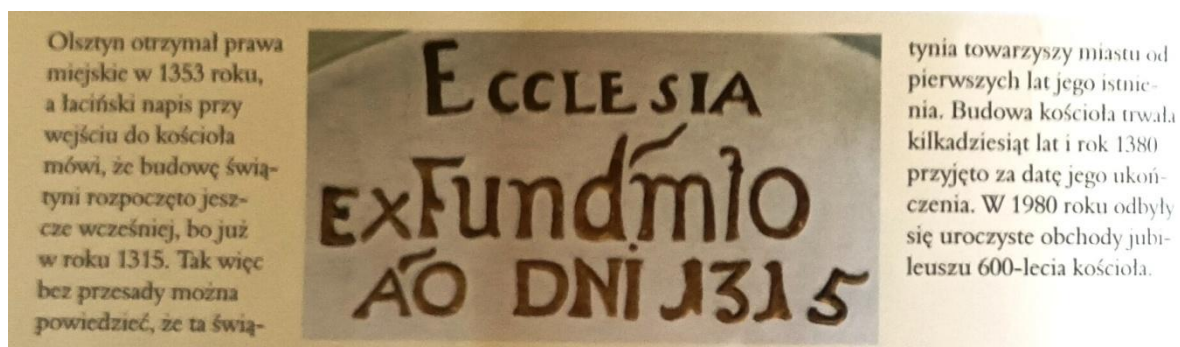
Jest na nim czytelny negatyw roku

1[2]38

Mamy ewidentnie datę konsekracji kościoła św. Mikołaja w 1238 r. Analogicznie jak w Toruniu kościół św. Jakuba 1309 r.

Zbiegło się to z uwolnieniem biskupa Chrystiana z niewoli sambijskiej oraz założeniem Grudziądza na drugim brzegu Ossy/Mokrej w 1240 r.

Podobna sytuacja jest z bazyliką katedralną w Olsztynie. Jest średniowieczny napis o rozpoczęciu budowy w 1315 r. jednak historycy są sceptyczni do tej daty, ponieważ Olsztyn nie otrzymał jeszcze praw miejskich (1353 r.)¹².

Data rozpoczęcia budowy archikatedry w Olsztynie.

Za: ks. Andrzejem Lesińskim

Postać św. Scholastyki wybitnie koresponduje z Grudziądzem, jako ośrodkiem akademickim, szkołą założona przez św. Chrystiana. Na fresku

¹² Zob. ks. A. Lesiński, *Olsztyńska bazylika archikatedralna św. Jakuba na przełomie wieków*, Olsztyn 2009, s. 2 (nienumerowana).

św. Scholastyka powierza św. mnichowi cystersowi kościół. Nad nimi św. Antoni z Padwy.

Jak zaznaczono w komunikacie o renowacji, freski były zmieniane. Jednak w tym przypadku przekaz edukacyjny jest spójny.

Św. Antoni z Padwy doktor Kościoła a pod nim św. Chrystian z przypuszczalnie pierwotnym szkaplerzem czerwonym, oznaką męczennika oraz św. Scholastyka z atrybutem kruka.

Znajomość treści tych fresków była zapewne doskonale znana grudziądzanom w dawnych wiekach i inspirowała do rysunków herbu Grudziądza, między innymi widoczne okrągłe wysmukłe wieże.

Tak, jak uznano, że św. Chrystian jest w herbie Grudziądza, tak mamy nadzieję, że dla zasady kontry ze strony wspomnianych urzędników Jego obraz w aureoli świętości nie zostanie odrzucony, w kościele św. Mikołaja nie zostanie odrzucony.

Co więcej, potraktowany, jako jego symboliczne miejsce spoczynku w Grudziądzu, w niedokończonych katedrze a nawet ponownie poświęcony jako dawny ołtarz ku Jego czci.

Dla osób wierzących zbieg okoliczności, czy działanie Siły Wyższej. Wizerunek Patrona Grudziądza św. Chrystiana, rok konsekracji kościoła znalezione w dawnym miejscu ołtarza św. Antoniego z Padwy, patrona rzeczy zagubionych. To już kwestia indywidualnej interpretacji. Dawna kaplica św. Michała Archaniola w Grudziądzu też wróciła w 1000 rocznicę śmierci św. Wojciecha w drodze losowej, w 1997 r.

Poniżej zestawienia herbów trzech badaczy.

Najtrudniejszy dla historyków, ściśle powiązanych w różny sposób z UMK, jest pakiet śp. Z. Zawadzkiego. Nie mamy tu na myśli uzyskanego wykształcenia na UMK, ale powiązania bieżące. Wspólne organizowanie sesji naukowych, redakcja Rocznika Grudziądzkiego, pozyskiwanie recenzji wydawniczych itd.

Równolegle na przełomie XVII/XVIII w. Kościół w Grudziądzu pieczętuje się wizerunkiem biskupa a Miasto wizerunkiem tura. Ta kwestia była omówiona w 2019 r.¹³

Ten problem istnienia równocześnie dwóch pieczęci, tradycyjnie przypisywanych Miastu Grudziądz jest dla tych badaczy nie do rozwiązania. Bowiem histo-

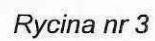
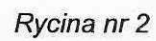
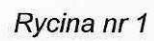
¹³ <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/227557/edition/226553/content>

M. Szajerka, Powierzchnia Grudziądza w średniowieczu i czasach nowożytnych. Dylemat badawczy w świetle informacji na pieczęciach, BKMDG, nr 16: 2019.

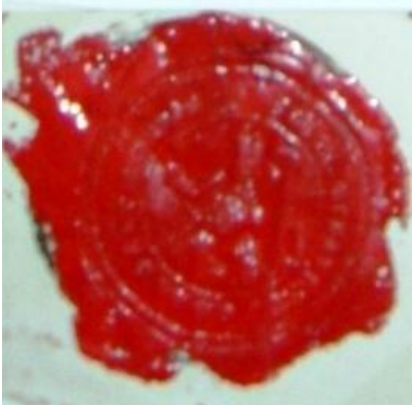
riografia niemiecka i jej kopia polska, (bryk dzieła X. Froelicha autorstwa ks. J. Fankidejskiego) nie daje na to odpowiedzi.

Za: Marianem Gumowskim, Herb i pieczęcie miasta Grudziądza, Rocznik Grudziądzki T. 2: 1961.

16

Pieczęć lakowa z ok. 1700 r. z wizerunkiem biskupa	Pieczęć lakowa z ok. 1700 r. z wizerunkiem tura
	
Pieczęć Kościoła Grudziądzkiego	Pieczęć Miasta Grudziądza

Cała karta ze zbiorów ś.p. Zbigniewa Zawadzkiego, obecnie własność Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Fot. M. Szajerka. Fotografia wykonana za życia Kolekcjonera, na spotkaniu Koła Miłośników Dziejów Grudziądza.

W zasadzie ten artykuł o freskach w kościele św. Mikołaja mieści się w cyklu artykułów o kościele św. Mikołaja, pokazujących zupełnie inne jego oblicze¹⁴. W trakcie opracowania redakcyjnego jest też Nasz artykuł, pt.:

P. Szachnitowski, M. Szajerka

Dawny obraz św. Mikołaja z ołtarza głównego, sprzed 1939 r. jako źródło o wyglądzie fragmentu Grudziądza w XVII w.

Dlatego celem uzupełnienia do artykułu o kapitularku trzeba dodać do kompletu, że zgodnie ze schematem budowy klasztorów zaprojektowano dormitorium, czyli sypialnię dla mnichów.

Definicja dormitorium:

DORMITORIUM

Wspólna sypialnia zakonników w klasztorze, później również na zamkach krzyżackich. Była położona nad kapitularkiem. Ze znajdującej się na piętrze sypialni prowadziły schody na parter, tuż przy wejściu do kościoła. Tak więc wprost z niej, zaraz po przebudzeniu, schodzono do kościoła na modlitwy i śpiewy. Łoża były przegradzane między sobą niskimi ściankami drewnianymi. Zwyczaj wspólnego spania mnichów zniósł papież Benedykt XII w I połowie XIV wieku. Później dormitoria zastąpiono celami¹⁵.

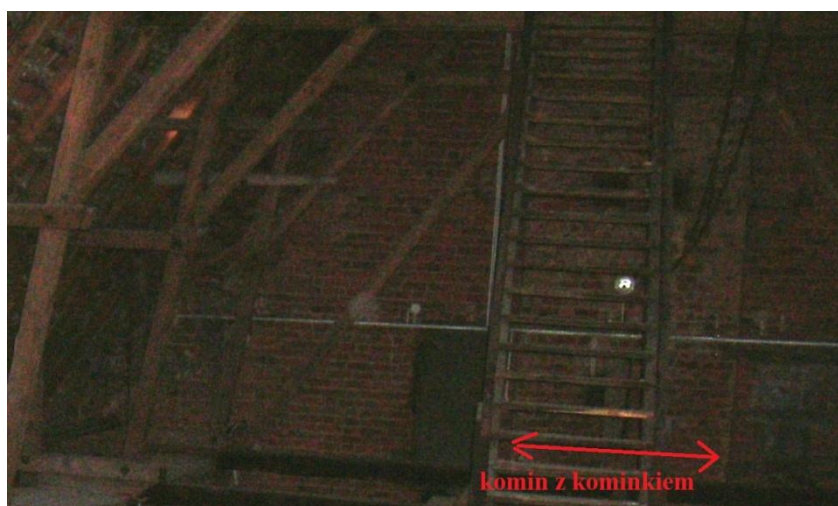
¹⁴ M. Szajerka, *Kościół pw. św. Mikołaja niedokończona bazylika z 1 poł. XIII w. w stylu romańskim*, BKMDG, Rok nr 14 (809); Dodatek do artykułu:

M. Szajerka *Kościół pw. św. Mikołaja niedokończona bazylika z 1 poł. XIII w. w stylu romańskim*. Tytuł dodatku: *Zakrystia najstarszy widoczny na zewnątrz fragment kościoła. Przyczynek do poszukiwań pochówku św. Chryściana w Grudziądzu*, BKMDG, Rok nr 14 A (809); M. Szajerka, *Odpowiedź na polemikę w książce E. Łużyńskiej i F. Hackemera Badania cyfrowe bazyliki kolegiackiej w Grudziądzu*. Wrocław 2024, BKMDG, Rok XXII, nr 26 (821); P. Szachnitowski, M. Szajerka *Kapitulark przy ścianie kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu. Koniec mitu o pierwszym kościele parafialnym w tym miejscu*, BKMDG, Rok XXII: 2024, nr 27 (822).

¹⁵ Za: Architektura średniowiecza i Starożytności,
<https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/slownik/dormitorium/>

Niedokończone dormitorium w kościele św. Mikołaja. Stan w 2006 r.
Fot. M. Szajerka

Ściana szczytowa prezbiterium. Komin osadzony na łuku tęczowym. Wylot komina, jak w kurnych chatach, został zamurowany na pocz. XX w. Od strony Rynku, ponad kalenica dachu prezbiterium widać krzyż równoramienny. To właśnie zamurowany przewód kominowy.

Z jakiegoś powodu inwentaryzację ściany szczytowej wschodniej z kominem i kominkiem pominęli naukowcy z Politechniki Wrocławskiej¹⁶.

¹⁶ Por. E. Łużyńska i F. Hackemer, *Badania cyfrowe bazyliki kolegiackiej w Grudziądzu* [...]. Wrocław 2024.

Dormitorium w klasztorze Sénanque, XII wiek, Francja,
 fot. źródło Wikimedia Commons Image 1 of 4. Domena publiczna Za:
<https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/slownik/dormitorium/>

Nawiązując do średniowiecznego wyglądu ścian kościoła św. Mikołaja, pomalowanych na białą. Z zaakcentowanym czerwonymi liniami wątkiem kamiennym *grand appareil*, przywoływały zapewne skojarzenie z kościołami we Francji. Widoczne na zdjęciu dormitorium wykonane jest w wątku.

Kościół św. Mikołaja w Grudziądzu. Zaakcentowanie fug wątku grand appareil. Fot. M. Szajerka

Ten, z pozoru błahy detal malarski może być istotny w dacie fresków. Pod znakiem zapytania jest ich datacja na 2 poł. XV w.¹⁷ Nawiązanie do wyglądu wewnętrznego kościołów francuskich w 2 poł. XV w. i stylu romańskiego przez zaakcentowanie fug wątku *grand appareil* wydaje się wątpliwe.

¹⁷ Por. T. Chrzanowski i M. Kornecki, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, województwo bydgoskie, powiat grudziądzki, T. XI, z. 7, fig s. 105, opis s. 11.

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.